

TALIANSKE DEONYMÁ AKO ZDROJ OBOHACOVANIA (NIELEN) SLOVENSKEJ LEXIKY

Kludia Gápa Dyttertová

GÁPA DYTTERTOVÁ, K. (2026): Italian Deonyms as a Source of Enrichment for the Lexicon of the Slovak Language (and Beyond). In: *Slovenská reč*, 91/1, 69 – 86.

Abstract: This paper explores Italian deonyms as a significant source for enriching the lexicons of various languages, with a particular focus on Slovak. Deonyms refers to common nouns derived from proper names, including toponyms, ethnonyms, anthroponyms and trade names. These play a relevant role in the process of lexical borrowing. Italian deonyms, having spread across different linguistic and cultural contexts, not only expand the lexicon but also illustrate the dynamics of linguistic contact, adaptation, and the transformation of new words. The primary aim of this research is to identify Italian deonyms that have been integrated into Slovak and other languages. The study examines how these borrowings have been adapted to the phonological, orthographic, and morphological rules of the adopting languages, as well as how their meanings and functions evolve in new linguistic contexts. Additionally, the paper explores cases where these terms acquire innovative or extended meanings within the adopting languages. This research is based on data from the *Osservatorio degli Italianismi nel Mondo* (OIM) project, an ongoing global project that collects Italian lexical loanwords across an expanding number of languages worldwide. In addition to the OIM database, the analysis is complemented by research from etymological and explanatory dictionaries, as well as text corpora in both Slovak and Czech. The study highlights the prominent role of toponymic deonyms followed by ethnonymic deonyms, particularly those related to Italian cities and geographical locations that have been historically significant in trade, culture, or politics, which has caused these toponyms to become deeply embedded in many languages. Through the process of depropriation, they often shed their specific geographical meaning and acquire broader uses. Additionally, the research emphasizes the lesser, yet still significant, presence of deonyms originating from anthroponyms and trade names which have evolved into common nouns in various languages, exemplify the role of internationalism in the spread of such loanwords. The study also observes that these words generally undergo minimal changes in their form when borrowed into Slovak and other languages. This research contributes to a deeper understanding of how Italian deonyms enrich the lexicons of other languages and sheds light on broader phenomena of language contact, lexical adaptation, and the cultural influence of the Italian language. As the OIM project continues to expand its database, further research will provide a more nuanced analysis of Italian loanwords and their spread across additional languages. The ongoing project will offer greater insight into how Italian lexical elements penetrate and transform within diverse linguistic environments.

Keywords: lexicology, language contact, OIM project, Italian loanwords, deonyms, Slovak.

Článok v skratke:

- Článok predstavuje medzinárodný projekt OIM – *Osservatorio degli Italianismi nel Mondo*, ktorý je zameraný na výskum talianizmov v rôznych jazykoch vrátane slovenčiny. Ďalej čitateľa oboznamuje s termínmi *deonomastiká*, resp. *deonymá*, ktoré pochádzajú z taliančiny a sú súčasťou kategorizácie talianizmov v uvedenom projekte.
- Štúdia sa zaoberá talianskymi deonymami ako jedným zo zdrojov obohacovania lexiky rôznych jazykov. Cieľom je identifikovať talianske deonymá s toponymickým, etnonymickým, antroponymickým a logonymickým pôvodom, ktoré sa udomácnili v slovenskom jazyku aj v ďalších geograficky alebo typologicky príbuzných jazykoch, opísať spôsob ich adaptácie, funkciu a význam, prípadne zmenu ich lexikálneho významu v preberajúcich jazykoch.
- Výskum vychádza z analýzy databázy talianizmov v jazykoch zaradených do projektu OIM, ktorý zhromažďuje talianske lexikálne prevzatia v postupne sa rozširujúcom portfóliu jazykov. Doplnený je o lexémy zaznamenané v etymologických a výkladových slovníkoch a textových korpusoch slovenského a českého jazyka.
- V centre záujmu stojí výskum jazykového kontaktu medzi taliančinou a ostatnými jazykmi, ktorý sa bude vďaka rozširovaniu databázy projektu OIM prehľbovať. Článok prináša vybrané aspekty z čiastkového výskumu talianskych deoným a ich podob v slovenčine a ďalších jazykoch.

1. ÚVOD

Preberanie cudzích slov je bežným spôsobom obohacovania lexiky v preberajúcich jazykoch a tiež dôkazom o vzájomnom priamom aj sprostredkovanom vplyve rôznych kultúr počas storočí. Nové slová sa v preberajúcom jazyku často udomáčňujú v určitých lexikálnych oblastiach najmä v dôsledku dominancie kultúry východiskového jazyka. Tento fenomén je typický pre obdobia intenzívnej migrácie, kolonizácie alebo obchodných vzťahov, keď dochádza k výmene nielen tovarov, ale aj kultúrnych a jazykových prvkov. Keďže slová talianskeho pôvodu zanechávali trvalé stopy v susedných, ale aj geograficky vzdialenejších jazykoch už od stredoveku, mnohé z nich sa nám automaticky spájajú s tematickými oblasťami ako gastronómia (*mozzarella, pizza, rizoto*), hudba (*ária, barytón, čembalo, fagot, soprán*) alebo obchod a finančníctvo (*bankrot, indosácia, manko, saldo*). Talianizmy sú v nezanedbateľnom počte zastúpené aj v odbornej terminológii v oblasti architektúry (*nika, pergola, piano nobile*), geológie (*láva, tombolo, tuf*), textilníctva (*brokát, fresko, molino*) a mnohých ďalších.

Cieľom tohto článku je predstaviť projekt zameraný na výskum talianizmov v rôznych jazykoch a upriamiť pozornosť na špecifickú kategóriu lexikálnych prevzatí – deoným, čiže apelatív, ktoré majú propriálny pôvod, a to na základe dosiaľ prístupných dát vo vybraných jazykoch projektu OIM a dát získaných excerpciou viacerých lexikografických diel a textových korpusov slovenského a českého jazyka. Zameriame sa na ich prítomnosť v rôznorodých lexikálnych oblastiach, ich nerovnaké zastúpenie v jednotlivých subkategóriách (apelatíva toponymického, etnonymického, antroponymického a logonymického pôvodu) a poukážeme na vybrané špecifiká ich preberania a adaptácie na fonologickej, ortografickej, morfolologickej

a sémantickej úrovni. Reflexia adaptačných procesov nemá systematickú podobu – zameriava sa na vybrané prípady, ktoré sú frekventované alebo inak významné v kontexte projektu OIM. Príklady z iných jazykov uvádzame na základe aktuálneho stavu databázy OIM¹, ktorá sa priebežne aktualizuje a rozširuje, pričom poukazujeme na širší výskyt skúmaných lexikálnych jednotiek najmä v európskom jazykovom priestore. Ich začlenenie do príspevku je motivované buď opakovaným výskytom naprieč jazykmi, alebo ich osobitou adaptáciou, čím sa prispieva k prehĺbeniu poznatkov v rámci projektu OIM.

2. VÝSKUM TALIANIZMOV V KONTEXTE PROJEKTU OIM

Výskumu talianizmov v rôznych jazykoch sa v súčasnosti venuje viacero pracovných skupín lingvistov po celom svete, združených do rozsiahleho projektu s názvom OIM – *Osservatorio degli Italianismi nel Mondo*^[1], pod záštitou talianskej jazykovednej inštitúcie *Accademia della Crusca* vo Florencii. Vzniku tohto projektu predchádzal výskum lexikálnych prevzatí talianskeho pôvodu v anglickom, francúzskom a nemeckom jazyku, ktorý viedol k tvorbe slovníka talianizmov DIFIT – *Dizionario degli italianismi in francese, inglese e tedesco* pod vedením H. Stammerjohana (2008). Slovník bol následne digitalizovaný a v roku 2013 sprístupnený verejnosti v online verzii.^[2] Cieľom bolo porovnať rôznu intenzitu vplyvu talianskej lexiky na francúzštinu, angličtinu a nemčinu ako troch významných jazykov v európskom komunikačnom priestore (Heinz – Gärtig 2014, s. 1101). Vďaka iniciatíve významného talianskeho lingvistu L. Serianniho vznikol vyššie uvedený projekt OIM, ktorý sa v súčasnosti pod vedením M. Heinza (Paris-Lodron Universität, Salzburg) a L. Pizzoli (Università degli Studi Internazionali di Roma) zameriava na výskum talianizmov a postupnú tvorbu verejne prístupnej databázy^[3] týchto slov v narastajúcom počte jazykov, vďaka čomu sa zintenzívňuje výskum jazykového kontaktu taliančiny s ostatnými jazykmi (porov. Heinz 2024; Pizzoli – Heinz 2022; Serianni 2008).²

V roku 2017 boli do projektu, popri pôvodných jazykoch z projektu DIFIT, zaradené neolatinské jazyky – španielsky, portugalský a katalánsky. Portfólio jazykov sa následne rozrástlo aj o poľštinu a maďarčinu a do projektu sa postupne zapojili aj ďalšie skupiny lingvistov z rôznych univerzít, ktorí sú k dnešnému dňu v rôznych fázach výskumu talianizmov, napríklad v mandarínskej čínštine, japončine, kanadskej francúzštine a angličtine, americkej angličtine, macedónčine, maltčine, gréčtine a viacerých varietách španielskeho jazyka (argentínska, uruguajská, paraguajská). Dlhodobým cieľom tohto projektu je vytvoriť čo najdetailnejšiu databázu

¹ Posledný prístup 27. 2. 2025.

² Jazykové portfólio projektu OIM sa konštantne rozširuje. V súčasnosti je do databázy zaradených 18 jazykov a ich variet [02/2025]. V roku 2024 bolo v databáze zaregistrovaných približne 12 600 slov (porov. Heinz 2024, s. 169).

talianizmov a zároveň komplexný obraz o vplyve talianskeho jazyka na iné jazyky vrátane tých kultúrne a geograficky najvzdialenejších a čo najpresnejšie zmapovať „cestu“ jednotlivých slov a intenzitu medzikultúrnej výmeny medzi rôznymi jazykmi (porov. Heinz – Pizzoli – Serianni 2022). Súčasťou projektu sú okrem verejne prístupnej databázy pravidelné stretnutia pracovných skupín OIM, ktoré slúžia na usmerňovanie priebehu projektu, početné príspevky na talianskych aj zahraničných lingvistických konferenciách a publikačné výstupy zamerané na komplexné výskumné otázky alebo čiastkové výskumy.

V roku 2024 autorka K. Gápa Dyttertová z Katedry romanistiky Univerzity Komenského v Bratislave prejavila záujem o aktívnu participáciu na projekte a koncom toho istého roka získala autorizáciu na prácu so slovenskou časťou databázy. Databáza OIM má odlišnú štruktúru v porovnaní s tradičnými slovníkmi, keďže v rámci postupujúceho výskumu sa do nej dopĺňajú nové etymóny, dáta v jednotlivých sekciách sa aktualizujú a podliehajú kontrole ďalších lingvistických tímov. Dáta v sekcii slovenského jazyka sa priebežne nahrávajú do databázy a verejnosti budú sprístupnené po ich skompletizovaní a viacúrovňovej kontrole.

Talianizmom v súčasnom slovenskom jazyku sa už venovala N. Rusnáková (2018) a v rámci čiastkových výskumov aj R. Sehnal (2015, 2020, 2022). Ďalším výskumom nadväzujeme na zhromaždené poznatky a priebežne ich dopĺňame a aktualizujeme s cieľom rozšíriť a prehĺbiť poznanie o talianizmoch v slovenskom jazyku, najmä v kontexte rozrastajúceho sa projektu OIM.

Pri práci s databázou sa kladie dôraz na dôsledné dodržiavanie smernice projektu, vďaka ktorej sa používateľ databázy dostane k detailným informáciám o každom zo slov. Môže si overiť, o aký typ prevzatia ide (priame, nepriame, prevzatia s neistým pôvodom, hybridné tvary alebo tvary imitujúce taliansku morfológickú štruktúru – pseudotalianizmy). K dispozícii sú aj informácie o grafickej podobe slova, jeho výslovnosti, stupni adaptácie v preberajúcom jazyku (adaptované, čiastočne adaptované alebo neadaptované prevzatie), ako aj o jeho slovnodruhovej príslušnosti, rode a čísle a pod. (porov. Heinz – Pizzoli – Serianni 2022, s. 123 – 124; Rovere 2009; Serianni 2008).

Súčasťou databázy je subkategória apelatív s pôvodom v talianskych propriách, ktorým sa budeme venovať v tomto článku.

3. NIEKOĽKO POZNÁMOK K TERMINOLÓGII

Keďže vzťahy medzi propriami a apelatívami sú dynamické a „propriálnosť nie je raz navždy daná kvalita“ (Blanár 1996, s. 42), v tomto príspevku sme sa rozhodli upriamiť pozornosť na špecifickú kategóriu talianskych prevzatí, tzv. *deonomastiká*, resp. *deonymá*, analogicky utvorené podľa pôvodných talianskych termínov. Termín *deonomastici* (alebo *deonimici*) zaviedol do talianskej terminológie

lexikograf Enzo La Stella v roku 1982^[4] a ďalej sa im venoval napríklad W. Schweickard.³ Rozumejú sa pod nimi tie apelatíva, ktoré vznikli rôznymi slovotvornými postupmi (sufixácia, kompozícia a pod.), alebo tie, ktoré si zachovali podobu ako pôvodné propriá, a navzájom sú napríklad v metaforickom alebo metonymickom vzťahu (porov. Proniška 2015, s. 14 – 15; Imrichová 2021, s. 231). Inými slovami, vznikajú *apelativizáciou*, resp. *deproprializáciou*, čiže onomaziologickými procesmi, pod ktorými sa chápe „strata propriálnosti, zmena vyplývajúca z mimojazykovej sféry pomenúvania (prenesenie vlastného mena na označenie pojmu)“ (Mistrík a kol. 1993, s. 67), čo má za následok „vznik slova so všeobecným významom akejkoľvek slovnodruhovej príslušnosti z vlastného mena (propria), bez zmeny alebo aj so zmenou formálnej štruktúry vlastného, resp. všeobecného mena“ (Závodný – Bašistová 2021, s. 110), pričom ich pôvod a motivácia bývajú viac alebo menej zastreté. M. Imrichová konštatuje, že keďže výsledkom deproprializácie môžu byť apelatíva rôznej slovnodruhovej príslušnosti (napr. adjektíva alebo interjekcie), odporúča tento proces nazývať všeobecnejším termínom *deonymizácia* a výsledok tohto procesu *deproprializačné apelatíva* (Imrichová 2021, s. 231 – 232). So zreteľom na zjednotenie onomastickej terminológie na medzinárodnej úrovni vznikla iniciatíva Medzinárodného onomastického kongresu ICOS, kde terminológiu za slovenský jazyk vypracovala I. Valentová, ktorá uvádza termín *deonymum* ako „všeobecné podstatné meno (apelatívum), ktoré je odvodené alebo vzniklo z vlastného mena“, pričom sa zmieňuje aj o *eponymách*: „Ako eponymá sa hodnotia aj deproprializované apelatíva a apelatíva odvodené z vlastných mien.“^[6] S týmto termínom pracuje aj M. Ološtiak a kol. v *Slovníku slovenských eponým* (2018; ďalej len SSE). V najnovšej príručke *Slovenská onomastická terminológia* sa na označenie prechodu vlastného mena do kategórie apelatív odporúča používať tri synonymické termíny, a to *apelativizácia*, *deonymizácia* a *deproprializácia* (Valentová a kol. 2024, s. 67, 88, 89). Autori v tejto práci rozlišujú medzi *deonymickým apelatívom bez formantu*, čiže takým apelatívom, „[...] ktoré vzniklo z vlastného mena priamo, teda bez zmeny formy (derivácie)“ (s. 86) a *deonymickým apelatívom s formantom*, „ktoré vzniklo z vlastného mena odvodením pomocou formantu“ (s. 87).

V snahe zachovať konzistenciu s normami projektu OIM a prihliadajúc na vyššie uvedené teórie a terminológiu budeme ďalej v texte používať termín *deonymá*, ktorý naznačuje, že ide o akúkoľvek lexikálnu jednotku utvorenú od vlastného mena.

³ Termín sa dostal do nemeckého jazyka v znení *Deonomastik*. W. Schweickard ho v kontexte (nielen) talianskej lexikografie definuje ako štúdium lexikálnych jednotiek odvodených od krstných mien, priezvisk, etnoným a toponým (Schweickard 2002 – 2013). V podobe *déonomastique* bol tento termín zaznamenaný aj vo francúzskom jazyku, kde je definovaný ako „nom commun formé à partir d'un nom propre“.^[5]

Postupujúca práca na projekte OIM nás podnietila k čiastkovému výskumu talianskych deoným, ktorý v prvom kroku spočíval v ich excerpcii z dosiaľ dostupných dát z príslušnej databázy, v prípade slovenského a českého jazyka s použitím etymologických slovníkov (Králik 2019; Machek 1971; Rejzek 2015), viacerých výkladových slovníkov a textových korpusov uvedených ďalej v texte. V súlade s kategorizáciou talianizmov podľa noriem projektu OIM boli tieto následne roztriedené do štyroch subkategórií (toponymický, etnonymický, antroponymický a logonymický pôvod) a podrobené komparatívno-kontrastívnej analýze a lingvistickému opisu v dostupných jazykoch na viacerých jazykových úrovniach (fonológia, ortografia, morfológia, sémantika).

4. PREVZATIA TOPONYMICKÉHO PÔVODU

Historické udalosti sa prelínajú s rozličnými sociálno-kultúrnymi aspektmi, v dôsledku čoho na lexikálnej úrovni nezriedka dochádza k vzniku apelatív z pôvodných proprií (Závodný – Bašistová 2021, s. 102, 110), ako je to v prípade názvov miest, respektíve geografických názvov. V. Blanár poukazuje na to, že pre „zemepisné názvy je charakteristický ich relatívne trvalý ráz a zviazanosť názvu s miestom výskytu onymického objektu“ (1996, s. 200). Proces „prechodu toponyma medzi apelatíva alebo do inej onymickej triedy pri strate toponymickej funkcie alebo povahy“ sa nazýva *detoponymizácia* (Valentová a kol. 2024, s. 91). Deonymá toponymického pôvodu (tal. *deonomastici toponimi*) alebo *detoponymá* tvoria v preberajúcich jazykoch významný podiel talianskych deoným. Uvádzame viaceré príklady, demonštrujúcich rôznorodosť oblastí, v ktorých sa tieto lexémy udomácnili.

adria (Adria – zastaraný názov pre Jadranské more ← tal. Mare adriatico)

Pod apelatívom *adria* sa rozumie tkanina z jemnej česanej vlny, tkaná v adriovej väzbe, s jemne zrnitým povrchom a šikmým riadkovaním. Používa sa na výrobu pánskych spoločenských oblekov aj dámskych kostýmov a šiat. N. Rusnáková poznáva, že práve niektoré názvy látok sa mohli do slovenčiny dostať v anjouovsko-korvínskom období (Rusnáková 2018, s. 11). Hoci tento výraz patrí do okrajovej, skôr zastarávajúcej časti lexikálnej zásoby, jeho existenciu vieme zatiaľ potvrdiť okrem slovenčiny minimálne v nemeckom, poľskom a českom jazyku.

kamaldul (← tal. Camaldoli)

Lexéma pomenúva člena reformovanej benediktínskej rehole, ktorú v 11. storočí založil Svätý Romuald z Camaldoli. Na území dnešného Slovenska sa táto rehoľa usadila koncom 17. storočia na úpätí vrchu Zobor a začiatkom 18. storočia v Červenom kláštore v chotári obce Lechnica. Kamalduli rozvinuli variant kultúrnej západoslovenčiny (kamaldulská slovenčina) a zaslúžili sa o vznik prvého prekladu Biblie do slovenčiny, známeho ako Kamaldulská Biblia.

majland (← nem. *Mailand*, tal. Milano)

Podľa doterajších dát je tento výraz známy len v českom a slovenskom jazyku. J. Rejzek (2015, s. 395) объясňuje, že českí vojaci si počas rakúsko-talianskych vojen stotožnili Miláno s veľkým bohatstvom. V oboch jazykoch výraz označuje veľké množstvo peňazi a vyskytuje sa v rôznych kolokáciách, ako napríklad *zdediť/zarobit/minúť/stáť celý majland*. Zatiaľ čo podľa *Slovníka spisovného jazyka českého* (ďalej len SSJČ) čeština pripúšťa viaceré varianty tejto lexémy (*majland*, *majlant*, *majlont*), slovenčina podľa *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (ďalej len SSSJ) pripúšťa iba prvý spomedzi nich.^{4, 5}

pavéza (← tal. *pavese*, odv. od tal. mesta Pavia)

Toto pomenovanie označuje veľký štvor- alebo päťhranný štít s pozdĺžnou vypuklinou uprostred, slúžiaci na obranu peších bojovníkov pred lukostreľbou a v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (ďalej len KSSJ), SSSJ aj SSJČ sa uvádza ako historizmus.⁶ Slovník nemeckého jazyka *Duden* potvrdzuje prítomnosť substantíva *die Pavese* v tom istom význame už od stredoveku.⁷ Vo francúzskom jazyku substantívum *pavois* pomenúva okrem štítu pozemných vojakov aj veľké pásy plátna natiahnuté cez hornú časť lode, skrývajúcu námornú posádku pred nepriateľom. Z hľadiska významu je na základe dosiaľ zozbieraných dát v databáze OIM jedinou zaznamenanou výnimkou maďarský jazyk, v ktorom fonologicky aj ortograficky adaptované talianske prevzatie *pajzs* pomenúva 1. štít, 2. erb, znak a 3. pancier (korytnačky). V treťom prípade ide o rozšírenie lexikálneho významu, čo sa v terminológii

⁴ Vo webovom korpuse slovenského jazyka^[7] je zaznamenaných 1 747 výskytov formy *majland* (napr. „Človek tu nezarobí majland, ale na ďalšie fungovanie to stačí.“) a 222 výskytov formy *majlant* (napr. „Pavlinka má krásny kroj, skvelý spevácky hlas a okrem toho pečie aj kapustový chlieb, špecialitu, za ktorú by v Bratislave zaplatili hostia v reštaurácii majlant.“) Naopak, český korpus^[8] uvádza len 315 výskytov formy *majland*, pričom forma *majlant* sa v ňom objavuje až 4 257-krát.

⁵ Nemecký derivát tohto detoponyma zároveň pomenúva jeden z najobľúbenejších druhov vianočného pečiva vo Švajčiarsku, ktorý je známy aj na juhu Nemecka, v časti Rakúska a v Lichtenštajnsku. Pozostáva z múky, cukru, masla a citrónovej kôry. Recept je takmer tristo rokov starý a v kuchárskych knihách sa začal objavovať už v osemnástom storočí v oblasti Bernu a Bazileja. V devätnástom storočí sa v Berne rozšíril výraz *Miläänli*.^[9] V dnešných receptároch sa na nemecky hovoriacom území stretneme s názvom *Mailänderli*, kde sufix *-li* plní deminutívnu funkciu, ktorú na frankofónnom území Švajčiarska nahrádza adjektívum *petit* (*petits milanais*).

⁶ Uvedené detoponymum je prítomné v druhej piesni z cyklu *Biblické písně, op. 99* od Antonína Dvořáka, ktorá nesie názov *Skrýše má a pavéza má ty jsi*. Ide o zhudobnenie vybraných veršov z knihy Žalmov prvého prekladu Biblie do českého jazyka (Kralická Biblia) zo šestnásteho storočia. V talianskom preklade („Tu sei il mio rifugio e il mio scudo, spero nella tua parola.“ (Sal. 119, 114)^[10]) sa v danom verši uvádza substantívum *scudo* (štít) a v slovenskom ekumenickom preklade („Ty si moje útočisko a záštita, na tvoje slovo čakám.“ (Žalm 1, 119, 114)^[11]) výraz *záštita*, čo potvrdzuje, že detoponymum *pavéza* bolo použité v prenesenom význame a vyjadruje ochranu a bezpečie pre obvyčajného človeka, ktorý sa utieka k Bohu.

⁷ Detoponymum *pavese* sa v identických významoch uvádza aj v angličtine (*pavise*), katalánčine (*pavès*), portugalčine (*pavés*), španielčine (*pavés*) a poľštine (*pawesa*). Vo francúzštine existuje aj derivát pôvodného toponyma v znení *pavoisier* (← tal. *pavesio*), ktorý označoval vojaka nesúceho pavézu.

v rámci projektu OIM označuje aj ako *significato innovativo* (doslova *inovatívny význam*).

siena (← mesto Siena)

Toto deonymum sa v slovenčine udomácnilo vo výtvarníckej terminológii⁸, a to po eliminačnej univerbizácii (porov. Orgoňová – Bohunická 2011, s. 130) výrazu *Terra di Siena* (doslova sienská pôda). Termín pomenúva červeno-hnedý pigment, ako aj samotný odtieň tejto farby, ktorý sa získaval z hliny ťaženej v kameňolomoch v blízkosti Sieny (De Mauro).⁹

Do kategórie detoponym sa ďalej zaraďujú aj apelativizované názvy obcí, resp. lokalít, ktoré sa udomácnili v geologickej terminológii a považujeme ich za internacionalizmy, napríklad:

adamelit (← horský masív Adamello v severnom Taliansku): „prechodná hornina medzi granitom a granodioritom“ (SSSJ);

gabro (← lokalita Gabbro v Toskánsku): „hlbinná vyvretá zrnitá hornina sivočiernej farby s odtieňom do zelena používaná ako stavebný, dlažobný a dekoračný kameň“ (SSSJ);

monzonit (← vrch Monzoni): „hlbinná vyvretá hornina obsahujúca približne rovnaké množstvo draselného živca a plagioklasu“ (Slovník cudzích slov (akademický) 2005, ďalej len SCS);

puzolán (← nem. *Puzzolan* ← tal. *pozzolana*, podľa mesta Pozzuoli): „sopečný popol, používaný ako prísada do maltovín“ (SCS);

solfatara (← obec Solfatara pri Neapole): „postvulkanický únik pár a plynov z puklín v telese činných sopiek“ (SSSJ).

Detoponymické lexémy sa ďalej udomácnili v mnohých jazykoch aj v oblasti gastronómie. V slovenskom jazyku sa mnohé z nich považujú za úplne zdomácnené a všeobecne známe, ako názvy syrov *parmezán* (← mesto Parma), *gorgonzola* (← obec Gorgonzola v Lombardsku); ďalej druhy bielych vín *veltín* (← dolina Valtellina v Lombardsku), *marsala* (← mesto Marsala na Sicílii) alebo červené víno *chianti* (← rovnomenná oblasť Chianti v Toskánsku).

Menej zrejímavý môže byť pôvod slova *kantalup* (← obec Cantalupo). Toto detoponymum pomenúva odrodu melóna „s pomarančovou voňavou a šťavnatou dužni-

⁸ „Na samotnú maľbu sa použili čisté praškové [sic!] pigmenty pojené [sic!] vápennou vodou. Išlo väčšinou o prírodné pigmenty ako zemské zelene, okre, sieny a umbry.“^[7]

⁹ Zatiaľ čo termín prešiel eliminačnou univerbizáciou aj v maďarčine (*sziéna*) a poľštine (*sjena*), v nemeckom jazyku existuje v dvoch podobách: ako viacslovné pomenovanie prevzaté z taliančiny (*Terra di Siena*) a ako kompozitum (*Sienaerde*): „Zunächst bemalst du die vorgrundierte Leinwand locker mit Terra di Siena.“ „Ein zeitloser und luxuriöser Jacquard kombiniert die Eleganz von Kaschmir-Motiven mit dem satten Farbton von natürlicher Sienaerde in Farbnuancen von Leder und Seide.“^[12]

Vo francúzštine toto viacslovné pomenovanie figuruje v morfológicky adaptovanej podobe *Terre de Sienne* a v angličtine sa vyskytuje v podobe bez predložky *di* (*Terra Sienna*).

nou a bradavičnatou kožkou“ (SCS). Pomenovanie vychádza z názvu talianskej obce Cantalupo neďaleko Ríma, kde sa údajne začali v Európe pestovať melóny. Názov lokality v doslovnom preklade znamená „spievajúci vlk“. Existujú dohady, že môže odkazovať na miesto, kde sa zhromažďovali a spoločne zavýjali vlci, takýto výklad je pravdepodobne jedným z príkladov princípu aradikácie, čo je „asimilácia podporovaná nielen zvukovou podobnosťou, ale aj určitým významovým vzťahom“ (Glap 2023, s. 124) v medziach ľudovej etymológie.¹⁰

V botanickej terminológii je tiež prítomný termín *ligurček*: (lat. *Levisticum officinale* ← pôv. lat. *Ligusticum*). Pod názvom slovenčina pozná aromatickú bylinu a jej časti, ktoré sa používajú ako korenina (SSSJ). Hoci v prípade tejto lexémy ide skôr o latinizmus, pretože podľa slovníka *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache* termín pochádza zo staršieho latinského názvu *ligusticum*, čiže „pôvodom z Ligúrie“, uvádzame ho s cieľom poukázať na skutočnosť, že slovenčina sa javí ako jediný spomedzi mnohých európskych jazykov, v ktorom sa zachoval odkaz na taliansku provenienciu tejto rastliny.¹¹

Toponymický pôvod majú i mnohé ďalšie slová, ako napríklad druh glazúrovanej keramiky *majolika* podľa zastaraného talianskeho názvu ostrova Malorka (*Maiorca* – názov vychádza z lat. *Maior*, čiže najväčší ostrov Baleár) alebo synonymický termín *fajansa*, ktorý súvisel s presunom výroby majoliky do talianskeho mesta Faenza. „Hlásková zmena *Faenza* > *fajansa* je spôsobená vplyvom francúzskej výslovnosti (*faïence*), ktorá sa ako spätná výpožička ujala v taliančine, neskôr aj v slovenčine“ (Sehnal 2020, s. 365) a v ďalších okolitých jazykoch (maď. *fajansz*; malt. *fajjenza* a i.).

Internacionalizmom s toponymickým pôvodom je aj názov anilínového farbiva (a tiež farby, ktorú vytvára) *magenta* s pôvodnou výslovnosťou [madženta]. Názov vznikol na počesť bitky pri Magente v Taliansku, kde Francúzi a Sardíncania v roku 1859 porazili Rakúšanov (*Grande Dizionario della lingua italiana*, ďalej len GDLI).¹²

¹⁰ Vo všetkých doteraz zdokumentovaných jazykoch projektu OIM sa termín *kantalup* ukotvil s minimálnymi adaptačnými zmenami. Výnimku predstavuje poľština, v ktorej sa procesom transgenerizácie (porov. Ološtiak 2017, s. 91) zmenil rod lexémy z maskulína na feminínium – *kantalupa*. Vo všetkých zdokumentovaných jazykoch si pojem zachoval jediný pôvodný význam až na francúzštinu, kde je podľa slovníka *Grande Robert de la langue française* (2001) lexéma *cantaloup* hovorová a označuje mohutný biceps. Vzhľadom na to, že v iných francúzskych výkladových slovníkoch tento význam abscentuje, pravdepodobne ide o zastaraný význam slova.

¹¹ Názov rastliny v ostatných jazykoch bol odvodený od stredovekého latinského termínu *Levisticum*, napr. šp. *levistico*; fr. *livèche*; angl. *loveache*; nem. *Liebstockel*; maď. *lestyán*; poľ. *luczyk*; češ. *libeček* atď.^[13]

¹² Napriech lexikálnymi zásobami rôznych jazykov jestvujú aj ďalšie apelatíva toponymického pôvodu, ktoré v slovenčine nie sú známe. Spomedzi nich uvádzame napríklad pôvodné talianske adjektívum *calabrese* (← tal. región Kalábria), ktoré v britskej angličtine prešlo slovnodruhovou konverziou na substantívum a označuje druh brokolice (*Brassica oleracea italica*). „Her great-grandmother runs the local vegetable stand, rain or shine, out of an old trailer. Onions, potatoes, tomatoes, calabrese (broccoli to you Yanks), winter melons, and cauliflower.“^[14]

Z toponyma pochádza aj pomenovanie *nerol* (← tal. *neroli*), čiže druh esenciálneho oleja z kvetov horkého pomaranča, ktorý sa používa vo voňavkárstve. Názov dostal podľa manželky talianskeho kniežaťa z mesta Nerola, Anne-Marie de la Tremouille de Noirmontier (GDLI).

5. PREVZATIA ETNONYMICKÉHO PÔVODU

Ďalšou podkategóriou deoným v rámci projektu OIM sú prevzatia etnonymického pôvodu (tal. *deonomastici etnici*), teda lexikálne jednotky, ktoré pôvodne označovali názvy národov alebo etnických skupín a postupom času sa procesom sémantickej adaptácie začali používať aj v širšom kontexte. „[O]nomaziologický proces prechodu etnonyma medzi apelatíva alebo do inej onymickej triedy pri strate etnonymickej funkcie alebo povahy“ sa nazýva *deetnonymizácia* (Valentová a kol. 2024, s. 83). Deetnonymá sa často spájajú s určitými vlastnosťami, stereotypmi alebo špecifickými kultúrnymi prvkami, ktoré sa v pozitívnom alebo negatívnom zmysle asociojú s pôvodným etnonymom.

florentín (← tal. *fiorentino*, pôvodom z Florencie)

V talianskom jazyku existuje mnoho derivátov vzťahujúcich sa na historicky aj kultúrne významné talianske mesto Florencia. Spomedzi nich možno uviesť napríklad lexému *fiorentina* (podst. m., ž. r.), ktorá v taliančine označuje 1. špeciálnu banku používanú na oddeľovanie nemiešateľných kvapalín, 2. mosadznú alebo inú kovovú lampu s tromi zobáčikmi umiestnenými na prenosnom stojane s podstavcom; 3. druh ľudového tanca; 4. kotletu na florentský spôsob – *alla fiorentina* (GDLI). Adjektívum *fiorentino* pomenúva aj slávny diamant značnej veľkosti s jemne žltkastým odtieňom a vybrúsený do tvaru dvojitej ruže, pôvodom z Indie, ktorý sa dostal do Florencie, odkiaľ ho František I. Lotrinský preniesol do Viedne. Po roku 1918 diamant bez stopy zmizol. Ďalším derivátom adjektíva *fiorentino* je aj substantivizovaná plurálová forma *fiorentini*, pomenúvajúca jednu z najstarších talianskych kartových hier. (GDLI)

Zámerne sme na ilustráciu uviedli niekoľko rozličných lexém a ich významov, ktoré sa vzťahujú na Florenciu.¹³ V slovenskom jazyku existuje maskulínium *florentín*¹⁴, odlišujúce sa od uvedených významov. Toto apelatívum totiž označuje „klo-

Adjektívum *genovese* (odv. od tal. mesta Janov) zas vo francúzštine ako substantívum ženského rodu *génoise* podľa OIM pomenúva druh piškótového cesta a v architektúre aj druh vlysu, ktorý tvoria na seba naukladané škridle s vlnitým povrchom.

¹³ Spomedzi ustálených slovných spojení možno tiež doplniť napríklad: *florentská camerata*, *florentská škola* alebo *kosatec florentský* (lat. *Iris florentina*).

¹⁴ *Slovník slovenských nářečí* (1994) uvádza dokonca aj feminínium *florentina*, ktoré bolo v obci Lukáčovce na juhozápade Slovenska doložené vo význame „sorta kukurice“. Pôvod tohto pomenovania by mohol súvisieť s tzv. Florentínskym kódexom, najzachovalejším rukopisom etnografickej štúdie *La Historia General de Nueva España*, v ktorom sa nachádza jedno z najstarších vyobrazení kukurice^[17], avšak ide len o dohad, ktorý nie je podložený.

búk, obyč. dámsky, so širokou strechou z ryžovej slamy, florentínsky klobúk“ (SSSJ) a do slovenského jazyka pravdepodobne prešlo ako nepriame lexikálne prevzatie z nemeckého jazyka (*der Florentiner*), ktoré pomenúva okrem obyvateľa Florencie aj tenké, chrumkavé sušienky z mandlí, masla a čokolády^[15], známe aj na Slovensku (SSE) a v Česku pod názvom *florentinky* (čes. varianty *florentinky*, *florentýnky*). Hoci názov taktiež odkazuje na Florenciu, tieto sušienky pravdepodobne pochádzajú z Francúzska^[16], kde sa nazývajú *florentins* (sg. m. *florentin*). Tá istá lexéma pomenúva vo francúzštine stredovekú zlatú mincu razenú vo Florencii, ktorá sa však v slovenskom jazyku udomácnila ako *florén*¹⁵. Vo francúzštine existuje aj femininum *florentine*, pomenúvajúce v textilníctve hladkú lesklú tkaninu (slov. *atlas*) a v tomto význame jestvuje aj v angličtine, no považuje sa za archaizmus. Z doterajších údajov z databázy OIM vyplýva, že v maltskom jazyku existuje substantívum *fflorentin* ako termín označujúci sýkorku veľkú (*Parus major*).¹⁶ V tomto prípade zrejme ide o nový a jedinečný význam pôvodnej lexémy.

lombard (← tal. *lombardo*, pôvodom z Lombardie)

Koreňom lexémy a viacerým významovým konotáciám (napr. Lombardania ako úžerníci) v nemčine a francúzštine sa už venoval R. Sehnal (2020, s. 364 – 365). V súvislosti s obchodníckou činnosťou Lombardanov sa do slovenského jazyka dostala ako nepriame prevzatie cez nemčinu lexéma *lombard*, a to vo význame „krátkodobý úver poskytnutý za zálohu hnuťelných vecí, obyč. cenných papierov al. drahých kovov, lombardný úver“ (SSSJ). Tento význam je v databáze OIM zdokumentovaný aj v maďarskom jazyku (*lombárd*), spolu s ďalším, ktorému v taliančine zodpovedá pomenovanie *monte di pietà* (doslova „vrch zľutovania“), čiže nezisková inštitúcia, ktorú založili františkáni s cieľom poskytovať ľuďom vyššie opísané mikropôžičky. Pomenovanie je zdokumentované aj vo francúzskom, nemeckom a poľskom jazyku. K pôvodnému pomenovaniu bolo v databáze doposiaľ priradených aj niekoľko nových významov, ako napríklad v portugálčine, kde substantívum *lombardo* v botanickej terminológii označuje druh kapusty, v Portugalsku veľmi obľúbenej, alebo dnes už zaniknutý termín *lambart* v katalánčine, ktorý zas označoval murára. Substantívum ženského rodu v taliančine *la lombarda* a jeho ekvivalent *la lombarde* vo francúzštine pomenúvajú druh vetra, ktorý vane smerom do alpských údolí v regióne Piemont.

milanéz (← tal. *milanese*, pôvodom z Milána)

Podľa SCS termín pomenúva 1. malý osnovný pletiarsky stroj; 2. jemnú dvojité pleteninu (na rukavice). Keďže sa nenachádza v žiadnom inom z lexikografických diel slovenského jazyka a ani v jeho korpuse, domnievame sa, že ide o archaizmus. Do slovenského jazyka zrejme prešiel ako nepriame prevzatie z nemčiny (*der Mila-*

¹⁵ Florén bol známy ako prvá zlatá minca razená v Uhorsku, v Budíne od roku 1325 (SSSJ).

¹⁶ Hoci lexéma figuruje v maltskej sekcii databázy talianizmov OIM aj v databáze IATE^[18], jej etymológii sa nám zatiaľ nepodarilo zistiť.

nese), kde však podľa databázy OIM a slovníka *Duden* pomenúva len pleteninu. V takom prípade pravdepodobne došlo k rozšíreniu lexikálneho významu v preberajúcom jazyku. Vo francúzštine termín *la milanaise* podľa OIM označuje špecifickú techniku výšivky, ktorá sa zhotovuje zlatou niťou pokrytou dvoma hodvábnymi niťami, pričom jedna z nich vytvára v pravidelných intervaloch malý reliéf, čím vzniká vizuálne zaujímavá textúra.¹⁷

napolitánka (← tal. *napoletano*, pôvodom z Neapola)

Hovorový výraz pre oblátkový rez s náplňou (SSSJ) sa do slovenského jazyka dostal cez rakúsku nemčinu, pretože práve na území dnešného Rakúska začala firma Manner koncom 19. storočia tieto rezy vyrábať. Lexéma *Neapolitaner* odkazuje na to, že na výrobu krémovej náplne sa používali lieskovce z okolia Neapola (Duden).¹⁸

siciliána (← tal. *siciliano*, pôvodom zo Sicílie)

Toto pomenovanie podľa SCS označuje druh sicílskeho tanca pastorálneho charakteru, ktorý sa rozšíril do ďalších krajín i jazykov (napr. fr. *sicilienne*; maď. a nem. *Siciliano*; poľ. *siciliana*). V druhom význame označuje pôvodnú sicílsku báseň alebo strofu pozostávajúcu z ôsmich jambických veršov, ktorá vznikla v 18. storočí a stala sa základom stance. V tomto význame bola v databáze OIM zaregistrovaná zatiaľ iba v nemeckom jazyku (*Siziliane*).

6. PREVZATIA ANTROPONYMICKÉHO PÔVODU

Za *deantroponymá* (tal. *deantroponimi*) sa považujú slová, ktoré vznikli zovšeobecnením proprií pomenúvajúcich konkrétne osoby, prípadne rody. Proces pomenújúci prechod antroponyma do kategórie apelatív sa nazýva *deantroponymizácia* (Valentová a kol. 2024, s. 80). Azda najznámejším príkladom z tejto kategórie talianskych deoným je lexéma *casanova*. Pomenovanie pre sukničkára a zvodníka vzniklo metonymizáciou priezviska talianskeho spisovateľa a dobrodruha G. G. Casanovu a v projekte OIM bol doteraz zdokumentovaný v portugalskom, anglickom, nemeckom aj maďarskom jazyku.

¹⁷ Odkazy na Miláno sú prítomné aj v kulinárskej terminológii, a to v súvislosti s presláveným teľacím rezhom (tal. *cottoletta alla milanese*; angl. *veal milanese*; fr. *escalope à la milanaise*; port. *bife à milanesa*), o ktorého skutočnom pôvode však existujú rôzne dohady.

¹⁸ Práve v súvislosti s mestom Neapol a označením neapolskej proveniencie je spomedzi deoným v databáze OIM uvedených doposiaľ najviac rozličných významov, a to vo francúzskom jazyku. *Napolitain* pomenúva v gastronómii 1. veľkú tortu z marcipánu alebo mandľovej pasty; 2. čokoládky v tvare štvorca; 3. v obuvníctve vysokú šnúrovaciu topánku (*brodequin*). Femininum *napolitaine* nadobudlo ďalšie významy, napríklad označuje hladkú vlnenú tkaninu v prirodzených farebných odtieňoch, verklík aj ľudový tanec, resp. typickú pieseň z okolia mesta Neapol, ktorú pozná aj slovenský jazyk vo forme *napoletana* (SCS). S Neapolom súvisia niektoré ďalšie viacslovné pomenovania s medzinárodným presahom, ako napríklad *neapolský sextakord* (tal. *accordo di sesta napoletana*) v hudobnej terminológii alebo *neapolský mastif* (tal. *mastino napoletano*) v kynologickej terminológii, v ktorej má svoje miesto aj plemeno psa *bolognese* (doslova bolonský, pôvodom z Bologne).

Ďalej možno uviesť lexému *stradivárky*, čiže husle vychýrenej kvality zo 17. a 18. storočia z dielne slávneho husliara Antonia Stradivariho.¹⁹ Za hranice Talianska sa dostali aj ďalšie pomenovania huslí, a to *guarnerky* (podľa rodiny Guarnerovcov) alebo *amatovky* (podľa husliara Andrea Amatiho)²⁰. Všetky uvedené lexémy, ktoré jestvujú aj v češtine, fungujú ako pluráliá tantum s flektivizačným sufixom *-ky*.²¹

Vďaka dielam Tiziana Vecelliho, jedného z najvýznamnejších talianskych renesančných maliarov, sa v slovenčine udomácnilo adjektívum *tizianový* s významom „hnedý dočervena“ (KSSJ). SCS pritom uvádza v rovnakom význame aj hovorový výraz *tizian*. Prítomnosť týchto lexém je potvrdená vo viacerých jazykoch.²²

Apelativizácia je bežným javom aj pri pomenovaní jednotiek a veličín podľa ich objaviteľov (Imrichová 2021, s. 231). Medzi deantroponymá tohto druhu sa radí *fermión* z oblasti jadrovej fyziky aj názov chemického prvku *fermium* podľa významného amerického vedca s talianskym pôvodom Enrica Fermiho. Patrí sem aj staršia jednotka tlaku *torr* podľa talianskeho fyzika Evangelistu Torricelliho. Vo fyzikálnej terminológii sa tiež používa termín *galvanizmus* (spolu s ďalšími derivátmi *galvanický*, *galvanizácia*, *galvanizovňa*) podľa vynálezcu Luigiho Galvaniho. V strojárstve je známa lexéma *kardan* (← tal. *cardano*), čiže spojovací kĺbový hriadeľ, ktorý dostal meno podľa talianskeho matematika Girolama Cardana, pôsobiaceho ešte v 16. storočí. Z toho istého obdobia pochádza aj lexéma *maranta* podľa benátskeho botanika Bartolomea Marantu. Na počesť talianskeho kniežata Raimonda di Sangra zo San Severa dostala názov okrasná rastlina *sansevieria* (GDLI), v hovorovom registri slovenčiny známa aj ako *svokrin jazyk*.

Medzi deantroponymá sa radí aj lexéma pomenúvajúca alkoholický nápoj *negroni*, ktorý vznikol v tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia a dostal meno podľa Camilla Negroniho. Popri ňom existuje aj variant s nižším obsahom alkoholu, *negroni sbagliato* (doslova pokazené/pomýlené *negroni*).

¹⁹ Zatiaľ čo v maďarskom jazyku podľa databázy OIM existuje v nezmenenej podobe *Stradivari*, v nemčine sú prítomné dve rovnocenné formy, spomedzi ktorých jedna vznikla kompozíciou – *die Stradivarigeige*, čiže doslova „Stradivariho husle“ a *die Stradivari*, kde člen ženského rodu umožňuje používateľovi jazyka jasne rozoznať, že ide o apelatívum. Rovnaký princíp platí podľa nemeckého slovníka *Duden* pre *guarnerky*: *Guarneri* (husliar); *die Guarneri* (husle).

²⁰ Odkaz na husle z výroby A. Amatiho sa v databáze projektu OIM uvádza aj v japonskom jazyku (*amāchi*).

²¹ V nadväznosti na názvy huslí treba spomenúť aj *kremanky*, ktoré však patria do kategórie detoponým, pretože ich názov je odvodený od talianskeho mesta Cremona.

²² Kým v poľštine vidno úplnú adaptáciu adjektíva na ortografickej úrovni (*tycjanowski*), nemčina napríklad rozlišuje medzi červeným (*tizianrot*) a plavým (*tizianblond*) odtieňom tejto farby a v maďarčine sú v adjektíve *tizianvörös* prítomné oba tieto prívlastky. Anglická adaptovaná forma *Titian* okrem súborného Tizianovho diela označuje aj charakteristickú farbu vlasov postáv z jeho malieb a osobu, predovšetkým ženu podobajúcu sa na tieto postavy.

7. APELATÍVA S PÔVODOM V LOGONYMÁCH

Menej početnou kategóriou sú apelatíva odvodené od logoným (tal. *marchioni-mi*), pod ktorými sa v slovenskej onomastickej terminológii chápe „názov firmy, obchodnej jednotky, obchodno-výrobnej spoločnosti [...]“ (Valentová a kol. 2024, s. 169).

Jednou z najznámejších lexém tohto druhu je FIAT, akronym talianskej automobilky *Fabbrica Italiana Automobili Torino*, ktorá sa v slovenskom jazyku udomácnila v hovorovom registri ako feminínium *fiatka* aj ako maskulínium s deminutívum sufixom *fiatík*.²³

V slovenskom jazyku existuje aj lexéma *vibram* vo význame podrážková guma a takisto hovorový výraz *vibramka*, čiže „športová obuv s ryhovanou gumovou podrážkou“ (KSSJ). Tieto názvy vznikli vďaka talianskemu horolezcovi menom Vítale Bramani, ktorý smrť svojich šiestich horolezeckých spoločníkov prisúdil nevhodnej obuvi, čo ho doviedlo k vývoju špeciálnej, revolučnej gumovej podrážky, názov ktorej vznikol akronymizáciou jeho mena.²⁴ [19]

Pomenovanie *jacuzzi* má význam „hydromasážna vírivá vaňa určená na liečebné i relaxačné účely“ (SSE, s. 149). Tento produkt od šesťdesiatych rokov 20. storočia nadobúdala popularitu pod značkou *Jacuzzi* podľa rovnomennej firmy rodiny Jacuzziovcov s talianskym pôvodom, avšak jeho názov sa stal internacionalizmom vďaka angličtine ako sprostredkujúcemu jazyku (porov. Pizzoli 2017, s. 175).²⁵

Medzi talianske logonymá patrí aj *cinzano/činzáno*, čiže vermút, ktorý sa dostal do povedomia širokej verejnosti vďaka rovnomennému názvu firmy bratov Cinzanovcov, alebo nesklonné substantívum *campari*, čiže známy druh likéru typickej červenej farby, pomenovaný podľa rovnomenného podniku, ktorý založil Giuseppe Campari v šesťdesiatych rokoch devätnásteho storočia a funguje až dodnes.^{[20], 26}

8. ZÁVER

Talianske deonymá obohatili a naďalej obohacujú lexikálnu zásobu početných jazykov v rôznych lexikálnych oblastiach. Na základe dosiaľ zozbieraných dát z da-

²³ Z derivovaných foriem dominuje v korpuse *fiatka* (1 037 výskytov) oproti maskulínnej deminutívnej forme *fiatík* (56 výskytov): „Sedel som na vysokom sedadle fiatky a nemyslel na nič.“ – „Majitelia sa teda s fiatikom vyhrali, ale povestnú čerešničku na torte si neodpustili. Je ňou prives, ktorý si auto ťahá na všetky zrazy.“^[7]

²⁴ „Mala som šťastie a organizátori tentokrát zaradili vibramky medzi povinnú výbavu každého bežca pre zostup.“ – „Prineste si so sebou členský preukaz na vlepenie členskej známky, nápady pre nový turistický kalendár, úsmev a pekné slovo priateľom a batoh s vibramami zameňte za spoločenský oblek.“^[7]

²⁵ „Trojdňový pobyt priamo v srdci Tatier! Cez deň poriadny adrenalin na vybielených svahoch, večer leňošenie v horúcej jacuzzi!“^[7]

²⁶ Hoci apelatíva *jacuzzi*, *cinzano* aj *campari* majú v pôvodnom talianskom kontexte antroponymický základ a mohli by byť chápané aj ako výsledok transonymizačného procesu typu antroponymum → logonymum (porov. Imrichová 2012, s. 275), vychádzame zo skutočnosti, že do jazykov mimo taliančiny sa primárne rozšírila reália spolu s príslušným logonymom, z čoho v rámci projektu OIM vyplýva zaradenie týchto pomenovaní do subkategórie logoným.

tabázy *Osservatorio degli Italianismi nel Mondo* a paralelného štúdia rôznych výkladových a etymologických slovníkov ďalších jazykov (popri jazykoch OIM najmä češtiny) možno konštatovať, že spomedzi štyroch kategórií vymedzených projektom OIM (deonymá s pôvodom v toponymách, etnonymách, antroponymách a logonymách) dominujú lexémy s toponymickým pôvodom, nasledované a úzko späté s etnonymami. Najčastejšie ide o priame odkazy na talianske mestá alebo lokality, ktoré sa preslávili konkrétnou historickou udalosťou, boli centrami rôznych obchodných a kultúrnych aktivít (Floencia, Janov, Miláno, Neapol), naviazali sa na ne pozitívne alebo negatívne stereotypy (Lombardia), alebo z nich pochádzala nová, objavená alebo vytvorená entita, napríklad *kantalup*, *gorgonzola*, *kremonky*, *gabro* atď.

Zriedkavejšie sa v lexike preberajúcich jazykov vyskytujú deonymá odvodené od antropónym, pričom väčšinu z nich možno považovať za internacionalizmy, ktoré sa zväčša adaptovali s minimálnymi ortografickými alebo fonologickými zmenami a bez následného rozšírenia lexikálneho významu v preberajúcich jazykoch. To isté platí aj pre logonymá, ktoré majú v slovenskom jazyku tendenciu prenikať do hovorového registra najčastejšie prostredníctvom sufixácie, napríklad *fiatka*, *fiatik*, *vibramky*.

Rozšírenie významu sme zaznamenali najmä pri lexémach etnonymického a toponymického pôvodu, napríklad *fforentin* v maltčine, *pajzs* v maďarčine. Takéto prípady sú síce menej početné, no ich existencia poskytuje cenný pohľad na spôsoby, akými sa pôvodné talianske propriá dokázali adaptovať a modifikovať v rôznych jazykových a kultúrnych kontextoch.

Tento príspevok poukazuje na rôznorodosť lexikálnych prevzatí z kategórie talianskych deoným so zameraním na slovenský jazyk, doplnený o poznatky z databázy OIM a lexikografických diel viacerých jazykov, čím sa však potenciál tohto výskumu ani zďaleka nevyčerpal. Otáznymi totiž ostávajú napríklad lexikálne jednotky z oblasti automobilizmu – podľa vzoru slova *fiat* napr. logonymá *alfa romeo*, *bugatti* alebo *ferrari* a mnohé ďalšie z rozličných lexikálnych oblastí, ktoré aj napriek svojmu medzinárodnému presahu zatiaľ v databáze OIM absentujú. Diskusiou o zaradovaní nových talianskych etymónov a postupným rozširovaním portfólia jazykov zapojených do projektu OIM sa budú rozširovať aj možnosti ďalšej analýzy a komparácie talianskych deoným a ostatných kategórií talianizmov (priame a nepriame talianizmy, pseudotalianizmy a pod.) v početných lexikálnych oblastiach. Vďaka pribúdajúcim dátam budeme môcť lepšie pochopiť dynamiku, akou lexikálne jednotky talianskeho pôvodu prenikli do ďalších jazykov, analyzovať stupeň ich adaptácie a identifikovať prípadné nové významy. Projekt OIM a naň nadväzujúce čiastkové výskumy majú potenciál prispieť k hlbšiemu porozumeniu vzájomného vplyvu jazykov a kultúr v medzinárodnom kontexte aj k dokumentácii zmien v ich jazykovom vývoji.

Literatúra

- A MAGYAR NYELV ÉRTELMEZŐ SZÓTÁRA V. Mo – S (1961): Eds. G. Bárczi – L. Országh. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- AFFOLTER, U. et al. (2012): *Tiptopf. Interkantionales Lehrmittel für den Hauswirtschaftsunterricht*. 23. vyd. Bern: Schulverlag plus AG.
- BAGLIONI, D. (2016): L'italiano fuori d'Italia: dal Medioevo all'Unità. In: Lubello, S. (ed.): *Manuale di linguistica italiana*. Berlin/Boston: De Gruyter, 125 – 145.
- BLANÁR, V. (1996): *Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii)*. Bratislava: Veda.
- DIFIT. DIZIONARIO DI ITALIANISMI IN FRANCESE, INGLESE, TEDESCO (2013): Stammerjohann, H. et al. (a cura di). Firenze: Accademia della Crusca. Dostupné na: <https://difit.italianismi.org>; www.italianismi.org (cit. 10. 2. 2025).
- DIZIONARIO ITALIANO DE MAURO. Dostupné na: <https://dizionario.internazionale.it/> (cit. 10. 2. 2025).
- DUDEN. Dostupné na: <https://www.duden.de/> (cit. 10. 2. 2025).
- DWDS – Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. hrsg. v. d. Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften. Dostupné na: <https://www.dwds.de> (cit. 10. 2. 2025).
- GDLI. GRANDE DIZIONARIO DELLA LINGUA ITALIANA. Firenze: Accademia della Crusca. Dostupné na: <https://www.gdli.it/> (cit. 10. 2. 2025).
- GLAAP, N. (2023): Ľudová etymológia v etymologickom slovníku Rudolfa Skotnického. In: *Slavica Slovaca*, 58/1, 122 – 137. DOI: <https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2023.1.7>
- HEINZ, M. (2024): Il contatto linguistico nel dizionario: italianismi e lessicografia digitale. In: *Ladinia*, 48/1, 163 – 178. DOI: <https://doi.org/10.54218>
- HEINZ, M. – GÄRTIG, A. K. (2014): What a Multilingual Loanword Dictionary can be used for: Searching the Dizionario di italianismi in francese, inglese, Tedesco (DIFIT). In: *Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus*. Bolzano. 1099 – 1108. Dostupné na: https://euralex.org/wp-content/themes/euralex/proceedings/Euralex%202014/euralex_2014_085_p_1099.pdf (cit. 21. 3. 2025).
- HEINZ, M. – PIZZOLI, L. – SERIANNI, L. (2022): Il normario e gli aggiornamenti della piattaforma informatica. In: Heinz, M. a kol. (eds.): *Gli italianismi nel neogreco e i suoi dialetti in altre lingue. Atti del Convegno "Italoellenica. Incontri sulla lingua e la traduzione"* (1 novembre 2019). Atene: Università nazionale e Capodistriaca di Atene, 118 – 129. Dostupné na: <https://www.italianismi.org/Media?c=7a63d02b-5ba4-4c58-b8fc-baab022f5a47> (cit. 25. 3. 2025).
- IMRICHOVÁ, M. (2015): Transonymizácia ako lexikálny jav. In: Balleková, K. – Králik, Ľ. – Múcsková, G. (eds.): *Jazykovedné štúdie XXXII*. Bratislava: Veda, 275 – 282.
- IMRICHOVÁ, M. (2021): K termínom proprializácia, deapelizácia a transonymizácia. In: *Naukový výskyt Užhorodského univerzitetu: serijska: filologija*, 45/1, 230 – 236. DOI:10.24144/2663-6840/2021.1(45).230–236
- Kamalduli. (n. d.) In: *Encyclopaedia Beliana*. Dostupné na: <https://beliana.sav.sk/heslo/kamalduli> (cit. 20. 2. 2025).
- KRÁLIK, Ľ. (2019): *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. 2. oprav. vyd. Bratislava: Veda.
- KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA (2004): Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda.
- LE GRAND ROBERT DE LA LANGUE FRANÇAISE – DICTIONNAIRE ALPHABÉTIQUE ET ANALOGIQUE DE LA LANGUE FRANÇAIS (2001): 2. dopl. vyd. Paris: Le Robert.
- MACHEK, V. (1971): *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia.
- MERRIAM-WEBSTER DICTIONARY. Dostupné na: <https://www.merriam-webster.com/> (cit. 18. 2. 2025).
- MISTRÍK, J. a kol. (1993): *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Obzor.
- OLOŠTIAK, M. (2017): *Slovotvorba, slovnodruhovú prechody, preberanie a skracovanie lexém*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Dostupné na: <https://elibrary.publib.sk/elpub/view/isbn/9788055518077> (cit. 20. 2. 2025).

- ONLINE ETYMOLOGY DICTIONARY. Dostupné na: <https://www.etymonline.com/> (cit. 21. 2. 2025).
- ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A. (2011): *Lexikológia slovenčiny*. Bratislava: Stimul.
- PIZZOLI, L. (2017): Per un dizionario degli italianismi nel mondo: rilancio di un progetto. In: *Testi e linguaggi*, 11/1, 171 – 182.
- PIZZOLI, L. – HEINZ, M. (2022): Il progetto OIM (Osservatorio degli Italianismi nel Mondo). In: *Italiano LinguaDue*, 14/2, 471 – 487. DOI: <https://doi.org/10.54103/2037-3597/19601>
- PRONIŇSKA, A. (2015): *Derivati deantroponimici nella lessicografia italiana*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- REJZEK, J. (2015): *Český etymologický slovník*. Praha: Leda.
- ROVERE, G. (2009): Quanti sono gli italianismi nel tedesco contemporaneo? In: *Italiano LinguaDue*. Milano: Università degli Studi di Milano, 1/1, 136 – 147. DOI: <https://doi.org/10.13130/2037-3597/437>
- RUSNÁKOVÁ, N. (2018): Italianizmy v súčasnej slovenčine. In: *Studi italo-slovacchi*, 7/1, 2 – 63.
- SCHWEICKARD, W. (2002 – 2013): *Dizionario storico dei derivati da nomi geografici e da nomi di persona*. Band 1: *Derivati da nomi geografici: A–E*. 2002. Band 2: *Derivati da nomi geografici: F–L*. 2006. Band 3: *Derivati da nomi geografici: M–Q*. 2009. Band 4: *Derivati da nomi geografici: R–Z*. 2013. Tübingen: Niemeyer.
- SEHNAL, R. (2015): Lingua e pregiudizi. In: Klimová, K. – Mesárová, E. (eds.): *Lingue, culture, letterature tra geografia e storia*. Hradec Králové: Gaudeamus, 237 – 248.
- SEHNAL, R. (2020): Talianizmy v slovenčine a vo svetových jazykoch. In: *Slovenská reč*, 85/3, 361 – 369.
- SEHNAL, R. (2022): Gli italianismi nella lingua slovacca. In: Heinz, M. a kol. (eds.): *Gli italianismi nel neogreco e i suoi dialetti in altre lingue. Atti del Convegno "Italoellenica. Incontri sulla lingua e la traduzione"* (1 novembre 2019). Atene: Università nazionale e Capodistriaca di Atene, 178 – 188.
- SERIANNI, L. (2008): Gli italianismi nelle altre lingue romanze: prime riflessioni. In: *Italianismi e percorsi dell'italiano nelle lingue latine. Atti del Convegno di Treviso*. Paríž: Unione Latina, 19 – 42.
- SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (AKADEMICKÝ) (2005): 2., dopl. a preprac. vyd. Ved. red. V. Petráčková – J. Kraus. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá.
- SLOVNÍK SLOVENSKÝCH EPONÝM (2018): Ed. M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- SLOVNÍK SLOVENSKÝCH NÁREČÍ I. A – K (1994): Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda.
- SLOVNÍK SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO (2011): Hl. red. B. Havránek. Dostupné na: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc> (cit. 16. 2. 2025).
- SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA. A – G (2006): Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda.
- SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA. H – L (2011): Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda.
- SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA. M – N (2015): Ved. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda.
- SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA. O – Pn (2021): Ved. red. A. Jarošová, Bratislava: Veda.
- SŁOWNIK JĘZYKA POLSKIEGO. Dostupné na: <https://sjp.pwn.pl/> (cit. 10. 2. 2025).
- STAMMERJOHANN, H. et al. (2008): Dizionario di italianismi in francese, inglese, tedesco (DIFIT). (Grammatiche e lessici pubblicati dall'Accademia della Crusca). Firenze: Accademia della Crusca.
- ŠALING, S. – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ M. – MANÍKOVÁ, Z. (2003): *Veľký slovník cudzích slov*. Bratislava: SAMO.
- TRÉSOR DE LA LANGUE FRANÇAISE INFORMATISÉ [online]. Dostupné na: <http://atilf.atilf.fr/> (cit. 17. 2. 2025).
- VALENTOVÁ, I. a kol. (2024): *Slovenská onomastická terminológia*. Bratislava – Trnava: VEDA + Typi Universitatis Tyrnaviensis.

VOCABOLARIO ETIMOLOGICO DELLA LINGUA ITALIANA DI OTTORINO PIANIGIANI.

Dostupné na: <https://www.etimo.it/> (cit. 14. 2. 2025).

ZÁVODNÝ, A. (2021): *Kontúry slovenskej onymie*. Trnava: Typi Universitatis Tynnaviensis.

ZÁVODNÝ, A. – BAŠISTOVÁ, D. (2021): Poznámky k onomastickým terminom proprializácia, apelativizácia, transonymizácia a deproprializácia. In: *Jazykovedný časopis*, 72/1, 101 – 113. DOI: <https://doi.org/10.2478/jazcas-2021-0016>

Internetové zdroje

- [1] Osservatorio degli Italianismi nel Mondo. Dostupné na: <https://www.italianismi.org/> (cit. 10. 2. 2025).
- [2] DIFIT. Dizionario degli Italianismi Nel Francese, Inglese e Tedesco. Dostupné na: <https://difit.italianismi.org/ricerca> (cit. 31. 3. 2025).
- [3] Osservatorio degli Italianismi nel Mondo. Databáza talianizmov. Dostupné na: <https://www.italianismi.org/scheda-italiano/a-battuta/6> (cit. 31. 3. 2025).
- [4] Enciclopedia Treccani. Dostupné na: [https://www.treccani.it/enciclopedia/deonomastici_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/deonomastici_(Enciclopedia-dell'Italiano)/) (cit. 31. 3. 2025).
- [5] La Langue Française. *Déonomastique*. Dostupné na: <https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/deonomastique> (cit. 1. 4. 2025).
- [6] Slovak Equivalents of ICOS Key Onomastic Terms. Dostupné na: https://icosweb.net/wp/wp-content/uploads/2021/12/Slovak_ICOS-Terms-sk-2.pdf (cit. 1. 4. 2025).
- [7] Araneum Slovacum VII Maximum. Dostupné na: http://unesco.uniba.sk/aranea/run.cgi/first?corpname=AranSlov_a&reload=1 (cit. 10. 2. 2025).
- [8] Araneum Bohemicum IV Maximum. Dostupné na: http://unesco.uniba.sk/aranea/run.cgi/first?corpname=AranBohe_a&reload=1 (cit. 10. 2. 2025).
- [9] Wienachtsguetsli (oder -guetsi, -güetsi, -gueteli, -gutzi) – die Klassiker. Dostupné na: <https://www.idiotikon.ch/wortgeschichten/wienachtsguetsli> (cit. 20. 2. 2025).
- [10] https://www.vatican.va/archive/ITA0001/_PIA.HTM (cit. 10. 2. 2025).
- [11] <https://biblia.sk/citanie/seb/z/119> (cit. 10. 2. 2025).
- [12] Araneum Germanicum III Maximum. Dostupné na: http://unesco.uniba.sk/aranea/run.cgi/first?corpname=AranGerm_a&reload=1 (cit. 10. 2. 2025).
- [13] <https://sk.wikipedia.org/wiki/Ligur%C4%8Dek>
- [14] Araneum Anglicum II Maximum. Dostupné na: http://unesco.uniba.sk/aranea/run.cgi/first?corpname=AranAngl_a&reload=1 (cit. 10. 2. 2025).
- [15] Leitsätze für Feine Backwaren Neufassung vom 09. Januar 2025. Dostupné na: https://www.bmel.de/SharedDocs/Downloads/DE/_Ernaehrung/Lebensmittel-Kennzeichnung/LeitsaetzeFeineBackwaren.pdf?__blob=publicationFile&v=5 (cit. 24. 2. 2025).
- [16] <https://honestcooking.com/the-truth-about-florentines/> (cit. 24. 2. 2025).
- [17] https://en.wikipedia.org/wiki/Florentine_Codex (cit. 3. 7. 2025).
- [18] IATE. European Union Terminology. Dostupné na: <https://iate.europa.eu/home> (cit. 10. 2. 2025).
- [19] https://it.wikipedia.org/wiki/Vitale_Bramani (cit. 12. 2. 2025).
- [20] <https://www.campari.com/our-history/> (cit. 24. 2. 2025).

Klaudia Gápa Dyttertová

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta

Gondova 2, 811 02 Bratislava 1

E-mail: dyttertova1@uniba.sk